

Қызылжар нұры
25 маусым 2010 ж.

Ж. Тәшенев - ұлт мәдениетінің жанашыры

Жанар Таласпаева, СҚМУдің Тіл және әдебиет | институтының директоры, филология ғылымының кандидаты, доцент

Тарих көші әр ғасырдың бедерінде ұлт үшін, халық үшін аянбай еңбек ететін, осы жолға бар ғұмырын арнайтын, қажет болса жанын пида ететін, өз өмірін құрбандыққа қиятын біртуар арыстарын алып келіп отырған. XX ғасырдың басталар тұсында қазақ елі үшін жол бастайтын осындай ел серкелері аса қажет болды. Осы кезеңде тарих сахнасына Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов, Әлихан Бөкейханов, Жүсіпбек Аймауытов, Мағжан Жұмабаев, Мұстафа Шоқай, Нәзір Төрекұлов сынды ойшылдар, саяси қайраткерлер бой түзеп шықты. Олар еліне, ұлтына тұтқа болды. Осы арыстардың арқасында қазақ ұлты өркениеттің даңғыл жолынан шет қалған жоқ, дамудың сара бағытынан адасқан жоқ. Ұлт тәуелсіздігінің ұлы мұраттары да бір сәтке ұмыт қалмады. Халық санасының әрдайым ояу, сергек тұруына да табандылықпен тер төккен осылар болатын. Айтулы тұлғалардың тарихи қызметі алдымен осымен құнды, әрі қадірлі еді.

Осындай ұлы көш басшыларының ізін басқан зерделі ұрпақ өкілі - өз ортасына биік парасаттылығымен және терең білімімен, жасындай жарқылдаған өткір мінезімен, ешкімнен қаймықпайтын өрлігімен танылған Тәшенев Жұмабек Ахметұлы болатын. Ұлт азаматының бойындағы тектілік пен көрегенділік әрдайым ұлтжандылық қасиетімен ұдайы ұштасып отырған. Жұмабек Тәшеновтің бұл қасиеті оны басқалардан айрықша даралаған. Туған ұлтының бар болмысын жанымен сезетін, рухани мұрасының киелілігіне басын иетін, елінен өзін ешқашан биік те бөлек ұстамаған арда азамат кеңестік қоғамның қитұрқы да жымысқы саясаты ұлт мүддесіне қайшы келетін тұстарда барынша қарсы тұрды. Бүгіндей бір елдің азаматтары көтеретін жүкті өзі ғана көтерген кездер аз болған жоқ.

Ұлттық мәдениет қашанда елдің кешегісі мен бүгіні, ұрпақтың ертеңі екеніне күмән келтірмеген Жұмабек Тәшенев Қазақ КСР Жоғары Кеңесі Президиумының Төрағасы, одан кейін Министрлер Кеңесінің Төрағасы болып қызмет істеген кезінде оның анық жанашыры, қолдаушысы болып өзінің үлкен жүректі ел перзенті екенін танытты. XX ғасырдың 30-50 жылдардағы зұлматтың құрбандарын ақтайтын комиссияны басқарған ол қазақтың белгілі ғалымдары мен мемлекет қайраткерлерін абақтыдан тез босатқызды. Олардың ішінде атақты тарихшы Ермұхан Бекмаханов, Бек Сүлейменов, сыншы ғалымдар Есмағанбет Смаилов, Мұхамеджан Қаратаев, Сейділ Телжанов, қаламгерлер Хамза Есенжанов, Зейін Шашкин сондай-ақ

орыс халқының жазушылары Галина Серебрякова, Александр Солженицын бар болатын.

Халықтың рухани жан-дүниесіне ерекше байлық болып енген Сәкен Сейфуллин мен Бейімбет Майлин, Ілияс Жансүгіров шығармаларының тағдырына да өзі тікелей араласып, ел алғысына бөленген еді. Әсіресе ол Сәкен Сейфуллиннің «Көкшетау» поэмасы, Бейімбет Майлиннің «Шұғаның белгісі» повесі, І.Жансүгіровтің «Күй», «Күйші», «Құлагер» поэмаларының уақыт өткізбей жарыққа шығуына септігін тигізген. Қазақ әдебиетінің алыптарының шығармаларымен халықтың қайта қауышуы өлгеннің тіріліп, өшкеннің жануымен бірдей болған еді. Ел еңсесін түзеп, есін жиғанмен ұлт тәуелсіздігі жолында арманда кеткен боздақтарын асыға күткен алмағайып кезеңдегі Ж.Тәшеневтің бұл еңбегі нағыз азаматтылық, зор парасаттылық екені хақ. Осы жылдары ақталуға тиіс болса да, кедергілерге тап болып қайтадан ұзақ жылға халқынан аластатылған қазақ жырының пайғамбары, жалындаған ғұмыр иесі М.Жұмабаевтың жұбайы Зылиқаға Қызылжар қаласынан пәтер алып берген Жұмабек Тәшеневтың ісі жесірін жылатпаған, жетімін қаңғыртпаған, асылын ардақтаған ұлттық болмыс көрінісі еді.

Ұлттық мәдениет пен өнерге қатысты көптеген мәселелерге Ж.Тәшенев үлкен жауапкершілікпен қарап, ел мүддесін қорғаудан бір сәтте бас тартқан емес. Талай қиыншылық пен зорлық-зомбылықты көрген туған ұлтының бас көтерері де демеушісі де бір өзі сияқты болған тұстар аз емес. Елінің бақытына туған, ұлтының ұлылығын ұлықтау үшін жаралған осы бір батыр тұлғалы перзентінен Ел-ана көп жақсылық күтуші еді. Кезінде Қазақстан Мәдениет Министрінің орынбасары Өзбекәлі Жәнібеков Қожа-Ахмет Яссауи кесенесінің көркі де, бар байлығы да Санкт-Петербурдағы Тайқазанды қайткен күнде алдыру жайын көтерді. Бұл игі қадамды қоштаған Ж.Тәшенев болған еді. Осы екі кісінің ойлана, толғана кіріскен қадамдары құтты болып ұлттық рухани мұрамыз өз топырағына оралды. Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, Халық қаһарманы Шапық Шөкин: «Жұмабек Тәшенев Қазақстанның тағдыры үшін өзінің кең пейілін жоғары жауапкершілікпен ғажап ұштастырған жан. Республиканың ғылым мен мәдениетінде болып жатқандардың бәрі оның нәзік жүрегіне әсер етуші еді» - деп пікір білдіре отырып, азамат тұлғасының ерекше қырын тағы бір айқара ашып, асқар биікке шығарады.

Ж.Тәшеневтің мұрындық болуымен 1958 жылдың желтоқсан айында Қазақстан өнері мен мәдениетінің Мәскеуде он күндігін өткен. «1936 жылдан бері Мәскеуде декада өткен жоқ, XX съезд республикалардың құқығын кеңейтті. Сондықтан біз Мәскеуге барып, өз ұлтымыздың қазіргі

деңгейін көрсетуіміз керек» деген Ж.Тәшеневтің сөзінен ұлтжандылықтың нәрі тамып, шұғылалы көкірек көзі сәуле шашады.

Әрдайым сөзін іспен дәлелдейтін Ж.Тәшенев осы онкүндіктің соңында қазақтың бес бірдей өнер тарландарына КССР Халық артисі деген атақты алып берген болатын. «Қазақ театрының абызы – ескіден қалған көз» Қалибек Қуанышбаев тұрғанда ешкімде КСРО халық артисі атағына таласпайды. Сол сияқты «Біржан мен Сараны» тірілген Ермек Серкебаев пен Роза Жаманованың орны ерекше. Кинода сол кездегі қазақ өнерінің өрлеп келе жатқанын көркемдікпен сомдаған Шәкен Аймановтың «Наш милый докторы» сый-сияпатсыз қалуы мүмкін емес еді. Ал қазақтың маңдайына біткен жұлдызындай ұлы композиторымыз Мұқан Төлебаев болмаса «Біржан-Сара» операсы туар ма еді, дүрілдетіп Европа сахнасына шығар ма еді» - деген салмақты сөз айтқан Ж.Тәшенев сияқты ұлт жанашырының арқасында өнерлері бар биікті бағындырған қазақ өнерпаздары өздеріне тиесілі атақты қызыл империяның астанасынан қазақ еліне алып келген еді.

Француз жазушысы Луи Арагон: «Бұл шығарма кеңес әдебиеті туындыларының маңдай алды легінен орын алады десек аздық қылады, әлемнің басқа елдерінде де онымен тең түсетін шығарма табу қиын: бұл, менің ойымша, XX ғасырдағы ең үздік шығармалардың бірі» - деп аса құнды баға берген М.Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясының Лениндік сыйлыққа ұсынылуына ұйытқы болған Ж.Тәшенев еңбегі бүгінгі ұрпаққа тигізген шарапаты іспетті. Талай өнер адамдарының баспаналы болып, ештеңеден мұқтаж болмауын қалаған азамат Алматының дәл ортасынан 120 пәтерлік үйді қазақ әдебиеті мен өнерінің қайраткерлеріне бергізгенін ел аңыз қылып айтады. «Жақсының жақсылығын айт, нұры тассын» деген дана халқымыз қазақ азаматына ғана тән осы бір мәрттікті аузынан тастаған емес. Қашанда ақыны мен батырын төбесіне көтерген ұлттың ұлы Ж.Тәшенев Алматыға Абай ескерткішін орнатып, осы ескерткіштен бастау алатын даңғыл болуы керектігін ұсынып, дәлелдеп, ақыры ел игілігіне арналған бұл мақсатын іске асырған болатын. Ол Ұлы Отан соғысында айбарлы елдің ұланы екенін баршаға танытып, батырлық пен ержүректіктің символына айналған Бауыржан Момышұлының «За нами Москва» кітабының жарық көруіне Қазақстан Компартиясының Орталық комитетіндегі кайсыбір «сақ-қырағылар» орынсыз қарсылықтар көрсеткенде жігерлі ердің намысын тапталмай кітапты басып шығартқан. Кейінде Бауыржан Момышұлы мен Рахымжан Қошқарбаевқа Кеңес Одағының Батыры атағын алып беруге әрекет жасаған, бірақ хрущевшілдердің, маршал И.Коневтің қарсылықтарына тап болған.

Қазақ халқының рухани айнасы, мәдениеттің ордасы болған, ұлтымыздың талай жақсысы мен жайсаңын тәрбиелеп шығарған «Қазақ әдебиеті» газетіне «ұлтшылдық сарын басым» деген айып тағылып, тағдыры талқыға түскенде оған араша түсіп, жабылудан аман сақтап қалған, сондай-ақ сол тұста Қазақстан Компартиясының Орталық комитетінде қазақ газеттерін аудармаға айналдыру туралы зымияндық мәжіліс өткізілгенде табандылықпен қарсы тұрып, ашына сөз сөйлеген Ж. Тәшеневтің еңбегі нағыз адамдықтың, азаматтылықтың белгісі екеніне дау жоқ.

Шындық пен сұмдық арпалысқан қоғамда талай рет нар тәуекелге барып, ел алдындағы парызын өтеп, өрелі азаматтылығын танытқан Жұмабек Ахметұлы ұлтының ұлы ғана емес, оның панасы мен саясы, ойы мен өресі, бағы мен бақыты, қуанышы мен шаттығы бола білді.

Қазақтың классик жазушысы Ғ.Мүсіреповтің: «Біз ЦК емеспіз, біреуді-бір орнынан алып, бір орынға қоя алмаймыз. Жазушы деген халық кісіге мақтағанда өз жүрегінен орын береді. Менің жүрегімнің төрінен орын алатын менің ер інім, еркек інім Жұмабектің қадамы құтты болсын», - деген жүрекжарды тілегі бүгінде бар қазақтың көңіліне жол тауып отырған баталы сөз екенін уақыт өзі дәлелдеп отыр.

Тоталитарлық қоғамның бел ортасында тіршілік кеше отырып, ұлтының жан жарасын емдеуге құрақ ұшып ем іздеген есіл ұлын елі қашанда арыстан текті тұлға деп бағалады, халқы таныды, құрметтеді, ұрпағы бүгінде мақтан етеді.